

O XARDÍN BOTÁNICO-ARTÍSTICO DE PADRÓN, INSTRUMENTO EDUCATIVO-CULTURAL

Carlos Rodríguez Dacal*
 Instituto Antonio Fraguas
 Santiago de Compostela

1. PADRÓN, XARDÍN E PARAÍSO

Cada día que pasa é maior o grao de concienciación social e individual cara ó coñecemento, a divulgación, o respecto e a protección do medio natural. Entre os elementos máis característicos e necesarios do ámbito urbano e o rural galego figuran os espazos axardinados (alamedas, xardíns e parques), patrimonio verde de tal magnitude e notoriedade que constitúe un dos sinais de identidade máis xenuíños. Os xardíns, representación terreal do Paraíso, teñen no Fogar de Breogán un escenario ideal para a súa creación, e, xuntamente coa presenza de paisaxes e plantas, contribúen en gran maneira á concepción paradisíaca do país dos mil ríos e omnipresente fisionomía vexetal, ó que fan alusión innumerables citas literarias.

Entre tanto onde elixir vén a conto a percepción de Castelao (1977), entresacada de *Sempre en Galiza*, que expresa unha visión global e unitaria da terra que o viu nacer baixo o influxo do

mundo botánico envolvente, signo palpable que constata e reforza o concepto do enxebre, binomio que expresa o propio, o xenuíno, o noso: “Vexo a miña Terra como unha soia cibdade, a cibdade-xardín máis fermosa do mundo, a cibdade ideal para os homes que queiran vivir a carón da Natureza”. Desde o Paraíso ata a actualidade, media unha longa andadura temporal, que o ser humano percorreu e aproveitou para escribi-la historia da xardinería:

La realidad jardinística de Galicia, dentro del contexto universal e inmersa en una esencia pardiásica, es tan antigua como la historia de sus primeros pobladores. Con una ocupación y preocupación dedicadas de lleno al vivir diario, llegado un momento de su curso existencial, el hombre comenzó a domesticar el entorno ambiental, contribuyendo a la aparición de los primeros jardines, espacios que no responden al planteamiento estructural ni funcional actual. A partir de sencillos y primitivos huertos precursores, se van produciendo un conjunto de modificaciones que afectan a la disposición, contenido y cometido florístico. Con un largo periodo de

* Catedrático de Ciencias Naturais.

Vista aérea de Padrón e o Xardín Botánico-Artístico, instrumento educativo-cultural.

transición, representado por los jardines hortícolas, en los que se muestra una dualidad productora y recreativa, aparecen finalmente los jardines ornamentales. Pasado, presente y futuro de una manifestación artística y de un quehacer que están indisoluble e inevitablemente asociados a la presencia humana. A sus inquietudes, se debe esta progresión que convierte a la Naturaleza en jardín. A fuerza de tiempo, de muchos siglos, la creación natural del Dios omnipresente se complementa con la creación artificial del hombre, artífice de innumerables ensayos y proyectos que hoy cristalizan en alamedas, jardines y parques, rurales y urbanos, que llenan de vida, salud y color los lugares que habita (Rodríguez Dacal, 1997).

Con moitos séculos de experiencia acumulados, andando por Galicia —en todas e cada unha das entidades poboacionais de calquera parroquia, das moitas que compoñen os seus municipios—, é unha constante o concurso e a aparición de xardíns. Símbolos verdes dunhas xentes, dunha terra, dun país, dun pobo, dunha etnia. Establecementos de grande importancia histórica, arquitectónica, artística, xeográfica, urbanística, cultural, social, agrícola e botánica. Manifestacións que responden a unha tipoloxía diversa, representadas por proxectos monacais, de castelos e pazos, municipais, universitarios, indianos, termais, burgueses, particulares...

Padrón é, en si mesmo, un excelente escenario para idealiza-la visión paradisíaca e certifica-lo quefacer xardinístico do *Finisterrae*. Ninguén mellor ca Murguía (1889) para resumi-las calidades medioambientais que definen o contorno da Vila do Sar:

La extensa vega, fecunda, regada por dos ríos, y hasta la cual llegan los pájaros y las brisas marinas, se halla limitada por dos pequeñas cordilleras que por ambos lados la amparan y defienden. Tibio el aire, claro el cielo, dilatados los horizontes, blanda la naturaleza, crecen en sus campos y colinas las más hermosas flores: el pino de Italia y el naranjo se alzan al lado del roble y de la palmera. La viña salvaje se enlaza al tronco de las higueras gigantes, y en las ondas del río se refleja la sombra de las camelias y los rosales.

Dentro do rico mostrario que atesoura o país galego, en número e calidade, o Xardín Botánico-Artístico de Padrón é un dos referentes máis emblemáticos do acervo patrimonial. O tempo foino cargando de anos e idade, e, o que é máis importante, dun conxunto de méritos e calidades ós que debe a privilexiada posición que ocupa. Esta acreditación faino merecedor dun estudio en detalle que xustifica o traballo presentado neste artigo.

En suma, historia e antigüidade, interese artístico, importancia cultural, arquitectura paisaxística, estrutura xardinística, diversidade florística, monumentalidade arbórea, funcionalidade, documentación e bibliografía constitúen os principais valores e sinais de identidade que converten o xardín

municipal da vila rosaliana nunha das realizacións punteiras de Galicia e de España.

2. DE PASEO POLA HISTORIA

No *Libro de Actas* do ano 1869, sesión de 12 de maio (Arquivo do Concello de Padrón), aparece a referencia máis antiga sobre a orixe deste ben artístico, sobre a que —a falta do proxecto creacional, coa súa memoria, plano e prego de condicións— se barallan dúas hipóteses: privada e municipal. A hipótese privada —que conta con algunhas citas bibliográficas e información familiar de apoio— conduce ó veciño Pazo de Antequera, en Rois, en tempos do terceiro conde de San Xoán, en terreos da súa propiedade, construído como regalo para a súa filla Vicenta casada co daquela rector da Universidade compostelá, Juan José Viñas Valdívieso. Este matrimonio, por falta de descendencia, faríalle doazón ou venda ó concello.

A hipótese municipal cobra máis forza e entidade, tendo en Areses Vidal (1970-72) un dos seus primeiros defensores; o coñecido profesional afirma que o parque se fixo en dúas etapas: primeiro, en 1868, o anaco que dá á estación do ferrocarril, e o resto, hai uns cincuenta anos, por un xardineiro inglés que acompañaba os enxeñeiros de igual nacionalidade que, procedentes de Santander, construíron a vía férrea. Sexa como for, o certo é que no consistorio non aparecen datos que o

constaten como realidade física ata 1875 (Arquivo do Concello de Padrón), a través dun expediente de reposición de portas e enreixados.

Na historia secular do espacio xardinístico, haberá que agardar ata 1946 para asistir a un dos acontecementos de maior transcendencia: a súa declaración como xardín artístico, condición que posúe desde o 11 de xaneiro (*Boletín Oficial do Estado*), e que é un dos méritos máis relevantes na cementación da súa fama e popularidade:

A la entrada de la villa de Padrón (La Coruña), se encuentra su delicioso jardín, rodeado de una cerca de piedra coronada por verja de hierro. Su traza es variada, pudiera decirse insistemática, pero precisamente en la promiscuidad de elementos de estilos diferentes se encierra su principal encanto y belleza. Su conjunto lo divide en dos partes una amplia avenida que da origen a otras menores. Es frondoso, de variadísimo arbolado, profusamente florido, rico en artísticas fuentes de piedra y lleno de rincones evocadores, encajando a maravilla en el marco policromo de huertas que lo rodean. Y aún hace más atrayente este jardín el recuerdo de la gran figura de Rosalía de Castro. Bajo el mayor de sus cedros, se conserva el banco rústico donde solía verse a la excelsa poetisa gallega en honda meditación, generadora quizás de sus más sentidas composiciones encendidas de amor y bañadas de melancolía. En consecuencia, vistos los informes de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando y de la Comisaría General del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, a propuesta del Ministerio de Educación Nacional y previa deliberación del Consejo de Ministros, DISPONGO: Artículo

primero: se declara artístico el Jardín de la villa de Padrón (La Coruña). Artículo segundo: El citado Jardín queda bajo la tutela del Estado, ejercida por el Ministerio de Educación Nacional y al amparo de la Ley del Tesoro Artístico y del Decreto de treinta y uno de julio de mil novecientos cuarenta y uno. Así lo dispongo por el presente Decreto, dado en Madrid a once de enero de mil novecientos cuarenta y seis. FRANCISCO FRANCO. El Ministro de Educación Nacional, José Ibáñez Martín.

Décadas despois, ó abeiro do seu rico acervo, asistimos a unha nova singradura, que renova a cara e o cometido do establecemento: o proxecto de equipamento estrutural que o habilita para o desempeño dun importante reto, que amplía o tradicional papel lúdico-recreativo inherente a tódolos recintos desta natureza, coas miras postas no seu funcionamento como instrumento educativo e cultural, ó servizo da ciencia e da sociedade galaicas. Este proceso, que comeza no ano 1986 e aínda non concluído nunha orde arquitectónica e estrutural, converte o xardín padronés nun espazo modélico no seu xénero, pioneiro na programación e realización de actividades de ensinanza e aprendizaxe dirixidas a colectivos educativos, técnico-profesionais e sociais.

3. VALORES CULTURAI

Tres piares básicos sustentan a importancia cultural do Xardín Botánico-Artístico: O Apóstolo Santiago, Rosalía de Castro e Camilo José Cela,

trío de luxo e honor que concorre nun recinto axardinado memorable sito nun dos baluartes fundamentais do mundo xacobeo. Padrón —vila inserida no Camiño Portugués e antesala de Santiago—, co Pedrón e o Monte Santiaguíño como manifestacións sinaladas, goza permanentemente do halo e o influxo do Apóstolo, que chega ata tódolos recantos e se mete de cheo no emblemático xardín.

O enreixado de peche —unha das estruturas máis valiosas e rechamantes, polo seu deseño, envergadura e materiais— leva incrustada, entre as súas representacións, a cruz con concha sobremontada; estes símbolos repíten-se de treito en treito, cun dourado que resalta intensamente sobre o fondo negro, o que facilita en extremo a visualización a distancia. Símbolos recentes tomados doutros máis antigos, esculpidos sobre as pilastras do portallón de entrada principal.

Unha vez dentro, o xardín reforza esta vinculación mediante o Cadro do Apóstolo Santiago, onde aparecen reproducidos, outra vez, agora con masa vexetal (boneteiro) recortada, a cruz e as conchas. O proxecto, que leva por título O Xardín do Apóstolo Santiago —inclúe realizacións relacionadas co Apóstolo, o peregrino, os símbolos xacobeos, o sepulcro, a translación e o Camiño de Santiago—, redactado por Carlos Rodríguez Dacal en 1998 (Arquivo do Concello de Padrón), pendente aínda de execución, culminará esta vinculación, e será o primeiro xardín galego en habilitar un

No xardín municipal, Rosalía de Castro compuxo algúns dos seus sentidos poemas.

compartimento que aborda un tema monográfico sobre unha manifestación de índole e contido xacobeo.

Rosalía de Castro é, ata hoxe, a visitante máis ilustre que pisou e pasou polo xardín. Sen ningún xénero de dúbidas, o seu concurso foi determinante na declaración como xardín artístico. O Ministerio de Información e Turismo (1968) recolle unha reflexión en voz alta de Ochaita, moi expresiva e suxestiva:

Antes de llegar a Santiago, que es de pedra, casi exenta de jardines, hay que pasar por esta jardinera Padrón, que extiende una desazón de magnolias y rosales al pie de la

virgen románica de Iria Flavia. ¿Cómo se llaman estos líricos jardines padroneses...? ¿La Alameda? ¿El Cantón? ¿El Parque? No lo sabemos, pero del fondo del ánimo se nos escapa un nombre para estos vergeles: "Jardín de Rosalía de Castro". La pobre "loca" paseaba su divino desquiciamiento por este huerto florido, sus manos lánguidas, de enferma, se posaban en la madreSelva o en la malvarrosa, y en otoño hacían dorados ramilletes de hojas mustias que alumbraban entre aquella apagada cera de sus manos... Ella lo dice en un tremendo poema del libro único que se llama *En las orillas del Sar*.

Este detalle non pasou inadvertido para Chamoso Lamas (1944) á hora de instruí-la memoria do expediente confeccionado para a solicitude como xardín artístico:

Precisamente, esta actitud de abstracción llamaba la atención de la chiquillería de la Villa que designaba, y aún perseguía, a la gran poetisa con el sobrenombre de "la loca". Esta designación fue la que inspiró, sin duda, aquella sentida composición que se publica *En las orillas del Sar*:

Dicen que no hablan las plantas, ni
[las fuentes, ni los pájaros,
ni la onda con sus rumores, ni con
[su brillo los astros.
lo dicen, pero no es cierto, pues
[siempre, cuando yo paso
de mí murmuran y exclaman: ahí
[va la loca soñando...

Camilo José Cela, Nobel de Literatura e galego universal, forma con Rosalía de Castro a parella máis coñecida da interminable nómina de visitantes do xardín municipal. A súa relación co Xardín Botánico-Artístico concrétese

nas súas palabras, no aprecio que sente por el como bo iriense. Aínda que a achega máis positiva e útil saíu dun artigo, redactado no ano 1946 con motivo da concesión do título de xardín artístico, do que procede o seguinte parágrafo:

Una lenta, inacabable, letanía de pistoletazos duerme, mecida entre la amorosa madreSelva, bajo la sombra del jardín poblado de ánimas de poetas.

Este "jardín poblado de ánimas de poetas" foi celebrado tamén noutros artigos saídos da pluma de Cela, que enriqueceu así a identidade e a fama desta inigualable paraxe verde.

4. REFERENTES ARQUITECTÓNICOS

Da mestura resultante da artificialidade, o ambiente e a natureza biolóxica obtense a configuración fisionómica dos espacios axardinados, e é o mundo das estruturas artificiais (edificios, instalacións, estatuas, obxectos...), resultante da creatividade humana, o componente que achega máis variedade e riqueza. Dentro do vasto capítulo de artificios que caracterizan o Xardín Botánico catro son os que outorgan maior carisma: o enreixado de peche, o edificio multiusos, o invernoiro e a rotulación.

O peche externo está experimentando un proceso remodelador, encabezado pola instalación da monumental reixa metálica, entre pilastras, sobre murete; acompaña-se, interiormente, do

orixinal bordo vexetal medioalto, confeccionado con boneteiro. É unha obra de gran relevo concibida para presta-lo cometido que se lle esixe a esta clase de estruturas —delimitación e protección—, co engadido de se converter en elemento de ornamentación e sinal de identidade. Para isto, púxose especial coidado na elección do material —pedra e fundición— e do deseño, que combina representacións naturais con motivos xacobeos. É unha chamada de atención para o público, unha tarxeta de presentación que invita á súa visita.

O edificio multiusos, de nobre fábrica, ten a súa razón de ser na andaina do xardín como instrumento educativo-cultural, da que se converte no seu signo máis expresivo. As limitacións de espazo centralizaron nunha soa casa os servicios indispensables para a prestación do novo cometido (salón de actos e herbario) sen descoidalos propios de xardinería (vestiario e almacén). Trátase dunha construción levantada no lugar dunha caseta preexistente, de menor tamaño e uso máis restrinxido.

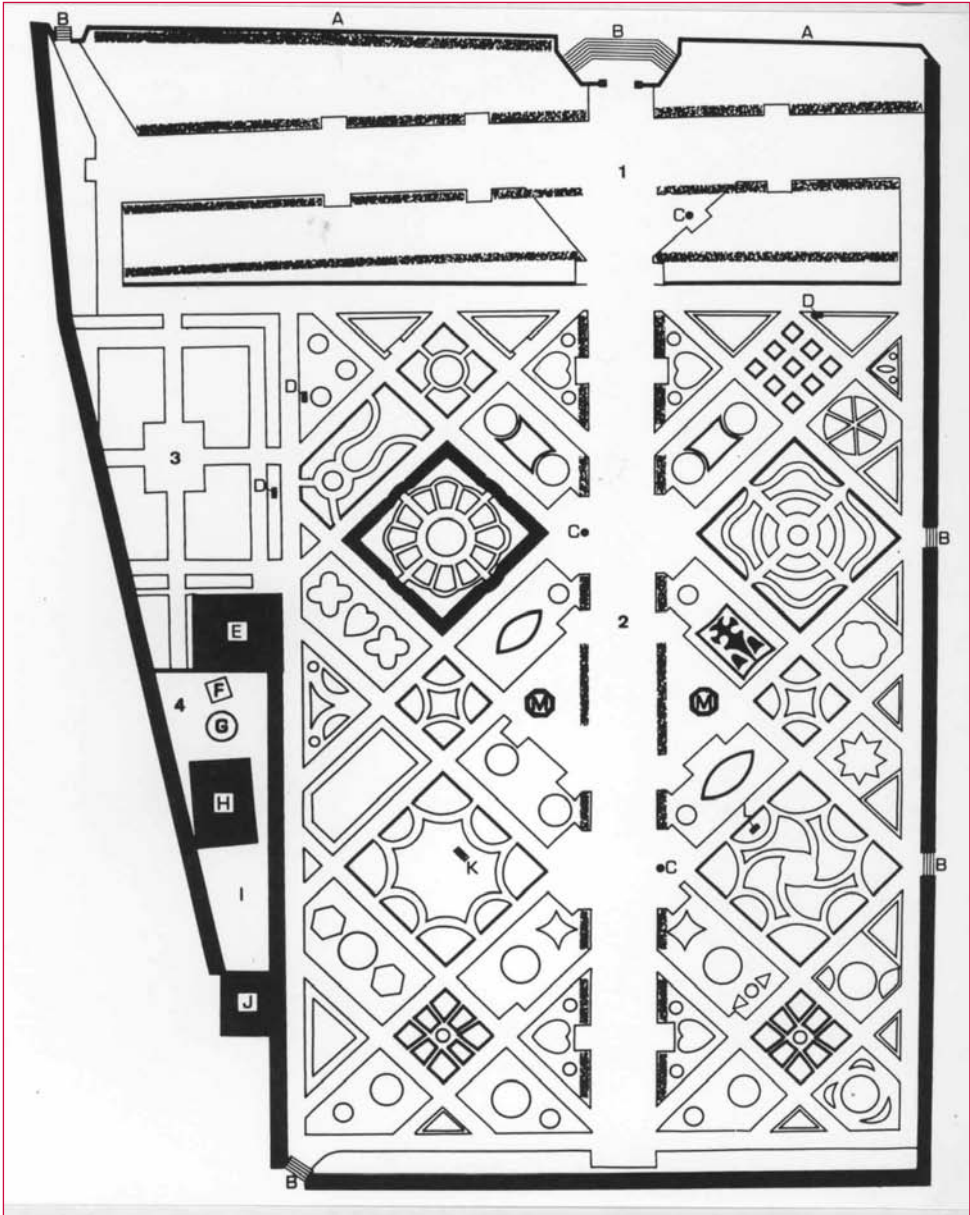
O invernadoiro é unha peza de concurso imprescindible, proxectado cunha orientación dual, onde teñen cabida os quefaceres inherentes á práctica xardinística e á exhibición pública, para o cal se tomaron en consideración criterios fabricacionais que permiten o desempeño de ambas funcións. Foi executado cun deseño modernista, a xeito de gran casa de cristal con esqueleto metálico e base pétreo.

Chama a atención a parada dos usuarios dos xardíns ante os rótulos botánicos, para satisfacer unha de tantas aspiracións do permanente proceso de ensinanza que nos proporcionan as vivencias mundanas: a identificación dos seres vivos do noso contorno —neste caso plantas—, cos que o home mantén unha convivencia habitual pero dos que descoñece case todo, ata o seu nome (Rodríguez Dacal, 1999a). Con esta idea, en consonancia coa vocación educativo-cultural do Xardín Botánico, acometeuse a rotulación en 1993. Os rótulos, placas de metacrilato sobre soporte metálico e base de cemento, conteñen a información básica de cada especie: familia, nomes (científico, galego e castelán) e área de distribución.

5. O XARDÍN NO PLANO

Unha imaxe vale máis ca mil palabras. A observación do plano do Xardín Botánico-Artístico confirma o dito. Trátase dunha obra de arte da xardinería do *Finisterrae* e unha das realizacións da súa clase máis valiosas do territorio español. Desde unha óptica tipolóxica, reúne o establecemento padronés no seu habitáculo dous modelos xardinísticos: alameda e xardín. Estilisticamente, é un proxecto xeométrico, feito con compás, cartabón e lapis, a tiraliñas, unha sabia e proveitosa utilización do pouco espazo do que dispón, que a penas supera 1 ha.

O plano do xardín revela a súa identidade estrutural e o artístico deseño.

A súa fisionomía paisaxística é a resultante da integración de catro compartimentos compoñentes ben diferenciados: Alameda, Parterre, Xardín do Apóstolo Santiago e Zona de Servicios. Do cuarteto, o Parterre é a xoia da coroa. É aquí onde o seu artífice, un especialista francés, fixo o máximo esforzo e dispendio de imaxinación, alcanzando a xenialidade, a teor da creación concibida e materializada.

Percórreo unha avenida central de poñente a nacente, eixe vertebrador que descompón a unidade en dúas metades, de semellante deseño estrutural e distinto tamaño, case iguais. Unha rede diagonal de paseos secundarios cruza dunha a outra metade, perpendicularmente, descompoñendo o conxunto e as súas partes nunha multitude de cadros multiformes (rectangulares, cadrados, trapezoidais, circulares, estrelados...). Estes cadros nalgúns casos teñen o seu propio nome: Cadro do Apóstolo Santiago, Cadro da Palmeira do Senegal, Cadro do Cáliz, Cadro da Laranxa, Rosaleda... A través do plano que se achega pódense xulga-las marabillas das que estamos a falar.

6. UN MUNDO DE ESPECIES

A súa riqueza florística constitúe outro dos méritos que o elevan ata situalo na posición cimeira. Ó redor de trescentas especies vexetais (árbores, arbustos, matas e herbáceas) se acumulan no ámbito territorial. O habitual é

que os xardíns galegos non cheguen á metade, sendo en moitos casos a cifra sensiblemente inferior á centena. É, pois, un recinto verde cunha diversidade extraordinaria. Tódolos continentes teñen representación; abundan as especies asiáticas e americanas, mentres que as australianas e africanas dispoñen de menos efectivos. Por esta razón, xunto coa diversidade, a universalidade é a outra característica que define a flora do xardín.

Por riba doutra consideración, calquera persoa que percorre o Xardín Botánico de Padrón conclúe axiña que se trata dun xardín de buxos, de azaleas e de plátanos de sombra. A observación do plano pon de manifesto o trazado lineal que o configura, onde as sebes e os bordados arbustivos adquiren un protagonismo indiscutible, en cantidade e calidade. O protagonismo débese, sobre todo, ó buxo, que podemos definir como o “lapis vexetal” empregado para a maioría dos debuxos. Anque a idade foi minguando o continxente de azaleas, aínda quedan en pé un par de ducias de vellos exemplares illados que causan admiración entre finais do inverno e principios da primavera, época da súa explosión floral; tal admiración chega ó máximo na formación arbustiva que pecha cuadrangularmente, a xeito de bordo, o Cadro da Palmeira do Senegal, sen parangón en ningún outro espazo axardinado galaico.

O “T” de Plátanos de Sombra é unha avenida que adopta a forma desta letra maiúscula, bordeada por

unha dobre aliñación de plátanos, plantados na centuria decimonónica, na que se concentra e dispón da práctica totalidade de individuos desta especie, próxima ó centenar. A súa notoriedade é indiscutible, tanto desde o chan como desde o ceo, ó se converter nun eixo vertebrador do Parterre e da Alameda, e nunha entidade vexetacional de moito valor arquitectónico e paisaxístico.

7. MONUMENTOS VERDES

Do rico patrimonio verde que atesoura o país, Rodríguez Dacal e Izco (2002) catalogan, clasifican e describen a flora monumental, que consta de 344 rexistros, repartidos polas súas catro provincias, con maior concentración no mundo pancele e nos xardíns municipais, e é o Xardín Botánico-Artístico de Padrón o que encabeza o inventario da causa pública, con nove citas. Unha nova demostración da preponderancia florística deste centro botánico, que ten no arboredo antigo un dos seus argumentos máis contundentes.

É obrigada a súa presentación: a Palmeira do Senegal (*Phoenix reclinata*), a “Coroa de Cristo” (*Cercis siliquastrum*), as Sequoias Vermellas —de Rosalía de Castro e de Macías o Namorado— (*Sequoia sempervirens*), o Carballo Fastigiado (*Quercus robur* ‘Fastigiata’), o Castiñeiro das Indias (*Aesculus hippocastanum*), a Árbore do Coral (*Erithryna crista-galli*), o “Sombreiro de Copa” (*Juniperus recurva*) e o

Palmeira do Senegal, formación arbórea monumental e etnocultural do país galego.

“T” de Plátanos de Sombra (*Platanus x acerifolia*).

Como monumentos que son, todos importan, aínda que a maior fama e celebridade, sen dúbida ningunha, lles corresponde ós tres primeiros: a Palmeira do Senegal, que en realidade é un pequeno palmeiral que, ano tras ano, fornece de palmas a centos de padroneses a semana anterior ó Domingo de Ramos; a “Coroa de Cristo”, un bonsai tecido con formato de coroa pola relación que garda a especie coa paixón de Xesús; e a Sequoia de Rosalía de Castro, baixo a sombra da cal escribiu a ilustre poetisa algunhas das súas composicións.

8. PLANTAS CON HISTORIA

Da masa vexetacional que poboa un xardín, algúns representantes saen do anonimato que caracteriza a inmensa maioría por se tratar de plantas asociadas a acontecementos, celebracións

e efemérides de alcance histórico-cultural. Son unha fonte de información, de datos e de noticias (data de plantación, procedencia, feito conmemorado, actuacións arquitectónicas e fitosanitarias, anécdotas, valor e interese, etc.), ó contrario do que ocorre coa maioría das plantacións xardinísticas, das que descoñecemos todo ou case todo.

Trátase das plantas con historia, grupo ó que pertencen, en boa lóxica, as árbores monumentais. Dun tempo para acá, o Xardín Botánico-Artístico pon especial esmero na potenciación deste colectivo, cunha plantación simbólica anual coincidindo coa celebración do Día da Árbore. Despois de varios anos deste quefacer, o inventario de plantas con historia conta xa con nove rexistros máis, que enumeramos a seguir nunha orde cronolóxica.

Sagú da Comunidade Escolar, símbolo da irmandade entre o xardín e o maxisterio local.

O Drago das Canarias (*Dracaena draco*, 1993), enviado polo Colexio Público Doramas, municipio de Aguimes (Las Palmas de Gran Canaria); a Acíñeira de Noirmoutier (*Quercus ilex*, 1994), que veu desta illa francesa, irmandada con Padrón; a Faia de D. Luis (*Fagus sylvatica*, 1996), que chegou de Cantabria; a Sabina de Aranda de Duero (*Juniperus thurifera*, 1998), obsequio do Colexio Público Castilla, sito nesa poboación burgalesa; o Sagú da Comunidade Escolar (*Cycas revoluta*, 1999), doado pola comunidade escolar de Padrón; a Oliveira do Sexto Centenario (*Olea europaea*, 2000), en memoria dos seis séculos da fundación do Mosteiro de Herbón; a Oliveira do Milenio (*Olea europaea*, 2001), como testemuño da entrada do terceiro milenio; o Carballo do Euro (*Quercus robur*, 2002), en conmemoración da posta en circulación da nova moeda europea; e o Buxo do Nobel (*Buxus sempervivens*, 2002), que lembra o pasamento de Camilo José Cela.

9. Ó SERVICIO DA CIENCIA E DA SOCIEDADE

Ó noso xuízo, como se expuxo no IV Simposio da Asociación Ibero-Macaronésica de Xardíns Botánicos sobre a utilidade dos xardíns municipais, tomando como modelo o da vila padronesa, a concorrencia dun conxunto de feitos históricos, artísticos, culturais, xardinísticos e florísticos confírelles a estes lugares unha dimensión científico-educativa, técnico-profesional e sociocultural que amplía e

diversifica a orientación dos espazos axardinados, concibidos basicamente cun enfoque lúdico-recreativo.

O ano 1986 marca o final dunha época na historia do xardín municipal, data de comezo da nova tarefa científico-educativo-cultural que o converterá en continuador dunha forma instructiva de entende-lo significado e a utilidade desta clase de espazos, que ten no Xardín Botánico de Fonseca, en Santiago de Compostela, e nos Xardíns do Posío, en Ourense, os seus principais referentes e precursores, creados como lugares de impartición de clases prácticas, en apoio e complemento das ensinanzas teóricas (Rodríguez Dacal e Izco, 1994; Rodríguez Dacal, 1997).

Con estes antecedentes, e cun sentido simplista e localizado, o xardín padronés asume tal reto, transformándose nun centro botánico que organiza anualmente un programa de actividades ó servizo da comunidade educativa, profesional e social de Galicia. Os Trimestres de Charlas Educativo-Culturais, o Día da Árbore e os Cursos de Formación son as súas ofertas máis representativas.

TRIMESTRES DE CHARLAS EDUCATIVO-CULTURAI

O ano 1992 é o da posta en marcha da actividade estrela do Xardín Botánico, aínda que con anterioridade xa colaborou coa Ruta Rosalía de Castro-Tren-Caixa de Galicia, promovida e patrocinada por Caixa Galicia e Renfe, coa participación dos concellos de Santiago de Compostela e Padrón, o

Visita ó Xardín Botánico do Instituto Rosalía de Castro (Santiago de Compostela), no ano 1992.

Padroado Rosalía de Castro e a Asociación Compostelá de Amigos do Ferrocarril, nun proxecto dirixido ós colexios consistente nunha viaxe cultural en tren desde a cidade do Apóstolo ata a vila rosaliana, visita á Casa-Museo e ó Xardín Botánico.

En 2002 celebrouse o XI Trimestre de Charlas, que se programou ininterrompidamente desde aquela ata o presente. Experiencia pioneira e innovadora, de ámbito autonómico, que suscitou un interese *a priori* impensable, a xulgar polos centos de grupos que pasaron polo xardín que totalizan un saldo, en número de persoas, que leva camiño dos 50.000 visitantes, pertencentes a colexios, institutos, facultades, escolas de capacitación agraria, centros de Educación Especial, escolas-taller, casas de oficios, centros de Formación Ocupacional, cursos de formación e asociacións (amas de casa, grupos de terceira idade, asociacións de pais de alumnos, asociacións veciñais, xuvenís, antidroga e socioculturais). A experiencia pódese resumir así:

Desde entonces hasta hoy, han ocurrido muchas cosas que merecen ser contadas. A fin de cuentas, se trata de un proceso de evolución lógica que, en forma de novedades, sin desvirtuar para nada la filosofía del proyecto inicial, mejoran y enriquecen la empresa. Respecto al formato primitivo, las charlas han ido incorporando a la divulgación exclusiva inicial del jardín padronés el descubrimiento de los espacios ajardinados más señeros de los lugares de procedencia de los grupos visitantes; ampliando, además, el campo de actuación hacia el conocimiento del medio natural gallego y la defensa de la Naturaleza. Pensando en ello, en el año 1995, nacieron las Exposiciones sobre el Medio Natural, montadas en el salón de actos del edificio multiusos del jardín, y la Colección "Documentos Educativo-Culturales", con un tomo publicado hasta el momento, titulado *Arboles y Arboledas de Galicia*. Libro obsequio para todos los grupos participantes hasta su agotamiento, en 1997, que ha sido sustituido, en 1998, por el folleto *El Jardín Botánico-Artístico de Padrón. Modelo de Galicia*. Publicaciones científicas, de enfoque didáctico, para uso y manejo de cualquier persona o colectivo ciudadano (Rodríguez Dacal, 1999b).

DÍA DA ÁRBORE

Se o Trimestre de Charlas é a actividade estrela que organiza o Xardín Botánico, o Día da Árbore é a máis entrañable, neste caso restrinxida a un ámbito local, onde a comunidade escolar padronesa, pensando na árbore como embaixadora do mundo vexetal, cada ano que pasa, desde 1994, está a escribir unha nova e fermosa páxina no libro verde, cheo de paisaxes, xardíns e

Plantación da Oliveira do Sexto Centenario, conmemorativo da fundación do Mosteiro de Herbón.

plantas. Como coordinador da actividade, só teño palabras de gabanza para a disposición e colaboración de tódolos centros, modélica e exportable a calquera municipio galego.

Neste estudio reproducéase un programa anual que desvela o contido das actividades desenvolvidas, e cunhas liñas básicas recollidas nun artigo noso de 2001. O Día da Árbore, no Auditorio Municipal, a árbore irmándase con toda a comunidade escolar, que lle rende unha homenaxe á protagonista en forma de obras de teatro, interpretacións musicais, recitacións poéticas, táboas ximnásticas, danzas rexionais, etc. Unha morea de vivencias e emocións durante tres horas, aproximadamente, que comezan coa presentación da actividade, o saúdo do alcalde e unha conferencia; e rematan, tralas actuacións, no Xardín Botánico, cunha plantación simbólica.

A comunidade escolar non está soa nesta actividade, xa que conta co concurso de autores literarios da terra,

Curso sobre o mundo botánico dos pazos galegos (ano 1995).

colaboracións institucionais e, sempre, co apoio dos familiares dos alumnos.

CURSOS DE FORMACIÓN

Unha das actividades que xustifican o funcionamento do Xardín Botánico-Artístico como instrumento científico-educativo é a impartición de cursos de formación e perfeccionamento, destinados a profesores, profesionais, botánicos e naturalistas da comunidade galega, actuando como ente programador e sede de celebración. O edificio multiúsos (salón de actos e herbario) e as excelencias paisaxísticas, xardinísticas e florísticas que concorren—nun espacio que, ademais, concentra

o seu prezado patrimonio botánico nunha terra de pouca superficie— convérteno en instrumento ideal e facilita en extremo o labor docente.

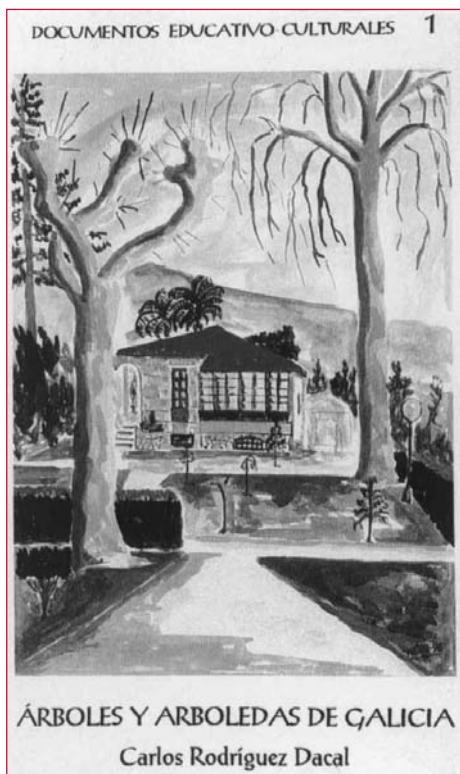
Como mostra deste quefacer científico-educativo, cunha clara intención pedagóxica inclúese a relación de cursos organizados polo propio xardín, concellos e consellerías da Xunta de Galicia (a Consellería de Educación e Ordenación Universitaria e a Consellería de Agricultura, Gandería e Montes), en tódolos casos con homologación oficial por parte da Consellería de Educación¹.

10. BALANCE DE TRABAJO

Os documentos técnicos, as referencias bibliográficas, os cursos de formación e divulgación social son catro facetas do quefacer científico e educativo que teñen o establecemento xardinístico como ente de estudio e investigación, que testemuñan a clasificación do Xardín Botánico-Artístico nos nosos lares, á cabeza desta modalidade de manifestacións.

As fontes documentais engloban proxectos técnicos, relacionados con

¹ Curso sobre o Xardín Botánico de Padrón (1987); Curso de Ampliación sobre o Xardín Botánico de Padrón (1988); Curso sobre flora, xardinería e paisaxismo en pazos do país ullán. O Xardín Botánico de Padrón, representante por antonomasia (1991); Curso sobre Xardinería Básica (1993); Curso sobre o pazo como recurso botánico no ensino das Ciencias Naturais (1994); Curso sobre xardinería e flora ornamental dos pazos galegos (1994); Curso sobre o mundo botánico dos pazos galegos. Xardíns e plantas (1995 e 2000); Xornadas de apoio PEC/PCC: Ciencias Naturais-Botánica (1995); Curso sobre pazos e xardíns como recurso para o estudo do contorno natural e social (1996); Curso sobre xardíns e plantas de Galicia. Instrumentos de ensinanza e aprendizaxe (1997 e 1998); Curso sobre os itinerarios naturais como recursos na área de Ciencias da Natureza (1999); Curso sobre xardíns históricos (2001); Curso sobre alamedas, xardíns e plantas da provincia de Pontevedra (2002).

Primeiro tomo da Colección de Documentos Educativo-Culturales.

procesos constructores e remodeladores, expedientes ligados ós Trimestres de Charlas Educativo-Culturais e ó Día da Árbore, e Libros de Visitas, que recollen as impresións vertidas polos participantes nas actividades desenvolvidas. A pesar da súa antelación, na década de 1940 a declaración como xardín artístico é un referente de partida imprescindible (*Boletín Oficial do Estado*, 1946), que xerou publicacións de ámbito nacional (Sarhou Carreres,

1949; Torroba Bernaldo de Quirós, 1959; e Ministerio de Información y Turismo, 1968).

A produción bibliográfica comprende libros, folletos e artigos en revistas. Polo seu significado e repercusión, a listaxe importa cualitativa e cuantitativamente. Sen perder de vista a bibliografía o Xardín Botánico edita a Colección de Documentos Educativo-Culturales cun libro e un folleto ata o momento. É motivo de estudo e investigación en revistas científicas, municipais e escolares e, particularmente, nos *Libros de Pascua*, que constitúen un auténtico escaparate da historia e a vida do xardín. É tamén abundante a súa presenza en artigos de prensa, maiormente publicados en *La Voz de Galicia*, *El Correo Gallego* e *O Correo Galego*. De todo isto dáse cumprida noticia na nosa bibliografía final.

O papel formativo céntrase na impartición de cursos, xa especificados no punto anterior, e os traballos presentados en congresos e citados no capítulo bibliográfico. A divulgación social conséguese a través do seguimento anual realizado polos medios de comunicación (prensa, radio e televisión), entre os que destacan os programas televisivos como *O Son dun Pobo*, *O Tragaluz*, *Galicia Enteira*, *Desde Galicia para el Mundo*, así como diferentes revistas, noticias en telexornais, etc., que fan que a voz e a imaxe do xardín cheguen ata un importante sector da cidadanía.

11. A XEITO DE CONCLUSIÓN

Na presentación do libro *Nos xardíns* (Maceiras e Uhía, 1994), publicado con motivo do Día Mundial do Medio Ambiente, Xosé Manuel Romay Beccaría e Xoán Piñeiro Permy, conselleiros daquela de Sanidade e Servicios Sociais e mais de Educación e Ordenación Universitaria, respectivamente, fan unhas consideracións encamiñadas a poñer de manifesto a dependencia da saúde das persoas con respecto ó medio ambiente e á conservación do ecosistema como soporte físico da vida e das relacións humanas. Os destinatarios principais son os estudantes dos centros escolares, na procura de valores que promovan o coñecemento e a protección do contorno, do que forman parte os xardíns:

Tendo en conta que entre os sectores da poboación máis vulnerables á contaminación atmosférica se atopan os rapaces, é fundamental que eles vaian comprendendo desde pequenos os beneficios dos espazos verdes nas cidades, vilas ou barrios, non soamente como pulmóns das zonas habitadas, fixadores do po atmosférico ou amortiguadores de ruidos, senón tamén como espazos relacionais entre persoas, mediadores de comunicación e divertimento, e que, por ambas razóns, fomentan unha vida máis saudable.

Vén a conto esta reflexión por coincidir plenamente cos aspectos básicos que deben cumprilos espazos axardinados. Claro está que, no caso dos xardíns históricos dos núcleos de poboación as metas alcanzables, expresadas en obxectivos e contidos, han de

ser máis ambiciosas. A súa categoría estrutural e funcional, que equipa a cada establecemento cun patrimonio arquitectónico, escultórico e natural, almacenado desde a súa fundación, ten un valor e un interese incalculables. Os xardíns son instrumentos de ensinanza e aprendizaxe para a ciencia e a sociedade. Guiado por estas miras, o Xardín Botánico-Artístico de Padrón organiza anualmente un programa de actividades culturais, desenvolvido en diferentes ámbitos (local, provincial e autonómico) e dirixido a distintos colectivos (escolares, técnico-profesionais e sociais). Desde o ano 1986 vén desenvolvendo esta exitosa iniciativa, a teor da multitudinaria resposta obtida. Tal iniciativa é extrapolable a outras entidades verdes de semellantes características. Esta é a razón pola que a dimensión do establecemento municipal padronés vai máis alá de ser un mero “xardín de solaz e recreo”: converteuse nun xardín botánico de carácter local, condición que incorporou ó seu nome.

BIBLIOGRAFÍA

Arquivo do Concello de Padrón, *Libro de Actas: sesión plenaria de 12 de maio, 1869.*

_____. *Expediente instruído para la reposición de las puertas y enverjados laterales en las entradas del jardín, 1875.*

_____. *Proyecto de sustitución del cierre de los Jardines de Rosalía de Castro, 1988-1991.*

- _____. *Proyecto de ampliación de una caseta de jardín, en la localidad de Padrón*, 1989.
- _____. *Expedientes de los Trimestres de Charlas Educativo-Culturales*, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001 e 2002.
- _____. *Libros de Visitas*, tomos I e II.
- _____. *Anteproyecto de restauración y mejora del Jardín Botánico-Artístico de Padrón*, 1993.
- _____. *Expedientes do Día da Árbore*, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001 e 2002.
- _____. *Proyecto "El Jardín del Apóstol Santiago"*, 21 de decembro de 1998.
- Areses Vidal, R., *Itinerarios desde Lourizán. Itinerario VIII: Lourizán, Caldas de Reis, Padrón, Herbón y Villagarcía, con regreso a Lourizán*, Pontevedra, Centro Forestal de Lourizán, 1970-1972.
- Castelao, A. R., *Sempre en Galiza*, Obra completa, vol. 2, Madrid, Akal, 1977.
- Cela, C. J., "Elegía a un jardín familiar", *Finisterre. Revista de Galicia*, 25, 1946.
- Chamoso Lamas, M., *Memoria, redactada por Manuel Chamoso Lamas, incluída en el expediente de declaración de los jardines de Padrón (La Coruña) como monumento Artístico Nacional*, 28 de novembro de 1944.
- Decreto de 11 de xaneiro de 1946 polo que se declara artístico o Xardín da Vila de Padrón (A Coruña), *Boletín Oficial del Estado*, 28, 1946, p. 770.
- Gómez Segade, P., E. Cienfuegos López e C. González Adán, "Xardíns botánicos e pazos como recurso didáctico no Ensino Medio (I)", *Boletín das Ciencias*, 18, 1994a, pp. 17-27.
- _____. "Xardíns botánicos e pazos como recurso didáctico no Ensino Medio (II)", *Boletín das Ciencias*, 19, 1994b, pp. 22-40.
- Maceiras, L., e M. Uhía, *Nos xardíns*, Consellería de Sanidade e Servizos Sociais / Dirección Xeral de Saúde Pública e Consellería de Educación e Ordenación Universitaria / Dirección Xeral de Política Lingüística, Xunta de Galicia, 1989.
- Ministerio de Información e Turismo, *Jardines de España*, en *Noticuario Turístico*, suplemento 18, Madrid, Dirección General de Promoción del Turismo, 1968.
- Murguía, M., *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Galicia*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico / Editorial de Daniel Cortezo e C^a, 1889.
- Rodríguez Dacal, C., "Pasado, presente y futuro del Jardín Botánico de Padrón", *Libro de Pascua*, Padrón, 1987.
- _____. "El Jardín Botánico de Padrón. Un proyecto en marcha", *Libro de Pascua*, Padrón, 1988.
- _____. "Restauración del Jardín Botánico", *Libro de Pascua*, Padrón, 1989.

- _____"Parques y jardines. Oca y Padrón, representantes por antonomasia", *I Jornadas Internacionales sobre Paisajismo*, A Coruña, Galicia Editorial, pp. 231-243.
- _____*Árboles y arboledas de Galicia*, Colección Documentos Educativo-Culturales, Tomo I, Jardín Botánico-Artístico, Padrón, 1995a.
- _____"La labor del Jardín Botánico-Artístico de Padrón (1990-1994)", *Libro de Pascoa*, Padrón, 1995b.
- _____"Utilidad de los jardines municipales. Padrón, modelo de Galicia", *IV Simposio de la Asociación Ibero-Macaronésica de Jardines Botánicos*, Libro de Actas, Jardín Botánico de Galicia, 1996.
- _____*Alamedas, Jardines y Parques de Galicia*, Consellería de Política Territorial, Obras Públicas e Vivenda / Dirección de Calidade Medioambiental e Urbanismo, Xunta de Galicia, 1997.
- _____*El Jardín Botánico-Artístico de Padrón. Modelo de Galicia*, Deputación da Coruña e Concello de Padrón, 1998.
- _____*El Parque-Jardín y Carballeira de Caldas de Reis. Paraje Pintoresco y Jardín Histórico*, Concello de Caldas de Reis, 1999a.
- _____"Los Trimestres de Charlas Educativo-Culturales del Jardín Botánico-Artístico de Padrón", *Libro de Pascoa*, Padrón, 1999b.
- _____"El Día del Arbol, la comunidad escolar y el Jardín Botánico-Artístico de Padrón", *Libro de Pascoa*, Padrón, 2001.
- Rodríguez Dacal, C., e J. Izco, "*El jardín de los pazos gallegos. Espacio de recreo y fuente de recursos*", Asociación de Antigos Alumnos da Facultade de Farmacia, Universidade de Santiago de Compostela, 1994.
- _____*Árboles monumentales en el patrimonio cultural de Galicia*, Consellería de Cultura, Comunicación y Turismo, Xunta de Galicia, en prensa.
- Sarthou Carreres, *Jardines de España. Artísticos del Tesoro Nacional y Parques Reales*, Valencia, Semana Gráfica, 1949.
- Torroba Bernaldo de Quirós, F., *Palacios y Jardines*, Madrid, Publicaciones Españolas, 1959.

Carlos RODRÍGUEZ DACAL, "O Xardín Botánico-Artístico de Padrón, instrumento educativo-cultural", *Revista Galega do Ensino*, núm. 37, novembro, 2002, pp. 117-135.

Resumo: A concorrencia de feitos históricos, xeográficos, artísticos, culturais, paisaxísticos, florísticos e xardinísticos (estrutura, estilo e tipoloxía), xunto coa función que desempeña como centro de ensino

e aprendizaxe ó servizo da ciencia e da sociedade, convierten o Xardín Botánico-Artístico de Padrón nun espazo verde modélico en Galicia. Son estes os aspectos que se abordan no presente artigo coa intención de dar a coñece-la arquitectura fisionómica, a natureza biolóxica, o significado e o papel deste senlleiro establecemento botánico galego.

Palabras chave: Xardíns. Flora ornamental. Patrimonio natural. Etnobotánica. Galicia. Padrón.

Resumen: La concurrencia de hechos históricos, geográficos, artísticos, culturales, paisajísticos, florísticos y jardinísticos (estructura, estilo y tipología), junto con la función que desempeña como centro de enseñanza y aprendizaje, al servicio de la ciencia y de la sociedad, convierten al Jardín Botánico-Artístico de Padrón en un espacio verde modélico de Galicia. Son estos los aspectos que se abordan en el presente artículo con la intención de dar a conocer la arquitectura fisionómica, la naturaleza biológica, el significado y el papel de este señero establecimiento botánico gallego.

Palabras clave: Jardines. Flora ornamental. Patrimonio natural. Etnobotánica. Galicia. Padrón.

Summary: The concurrence of historical, geographical, artistic, cultural, landscape, floral and garden (structure, style and typology) facts in the Jardín Botánico-Artístico in Padrón, together with the role that it plays as an educational institution, turn it into a model green space in Galicia. The intention of this essay is to study these aspects in order to release the physiognomic architecture, the biological nature, the meaning and the role of this unique Galician botanical garden.

Key-words: Gardens. Ornamental flora. Natural heritage. Ethnobotany. Galicia. Padrón.

— Data de recepción da versión definitiva deste artigo: 19-06-2002.

